

Kontra

Ko si je človečnjak prvič postavil vprašanje Zakaj?

Andrej Pleterski

"Vselej obstajajo privrženci teorij zarot in domnevni poznavalci, ki so menda dobro obveščeni, v resnici pa govorijo neumnosti." — Aleksander Čeferin (Delo, 29.5.2021)

Da so nas preplavile teorije zarot o čemerkoli in o komurkoli, je očitno dejstvo. Je to nekaj novega? Ali pa se nam to samo zdi?

Vse se je začelo tistega dne, ko si je človečnjak prvič postavil vprašanje Zakaj? — in postal človek.

To vprašanje je najpomembnejše v človeški zgodovini. Ne pomeni samo prvega koraka na poti k razumevanju sveta. Vzbudilo je tudi prepričanje, da lahko vplivamo na tisto, kar razumemo. Ljudje so to prepričanje nenehno preizkušali. Včasih uspešno, drugič spet je šlo vse smrtonosno narobe.

Najpreprostejša razlaga za vse tisto, česar si ljudje niso mogli pojasniti s pojavi, ki so jih dobro poznali, je bil obstoj nevidnega, vsemogočnega razumnega bitja, ki je gospodarilo s svetom, morda celo več takih bitij. Bogove so si ustvarili zato, da bi z njihovo pomočjo obvladali svet. Če se jim prikupijo, bodo bogovi zanje naredili tisto, česar sami ne morejo.

Razumljivo je, da so bili v komunikaciji z nevidnimi silami nekateri ljudje spretnejši od drugih. Kdaj so si začeli za svoje posebne zasluge dobivati plačilo, ne vemo. Vsekakor pa se je to zgodilo že v prazgodovini. Svoj duhovniški poklic so opravičevali z vedno zapletenejšimi obredi, ki so zahtevali vedno

več običajnemu človeku nedosegljivega znanja.

Kako je bog razpoložen?

Tak sistem obvladovanja sveta je sicer preprost in navidez učinkovit, vendar je imel več pomembnih napak. Stvari se namreč dogajajo neodvisno od tega, kako trdno ljudje verjamejo v boga. Dogajajo se v skladu s tem, kako je bog razpoložen, bi rekli tisti, ki opravičujejo svoj duhovniški poklic. Danes bi rekli, da so v konfliktu interesov.

Predvsem pa je tak sistem sprejemljiv samo tako dolgo, dokler ljudje vanj verjamejo. Verjamejo pa tako dolgo, dokler so prepričani o učinkovitosti sistema. Točka preloma je naravna katastrofa ali kužna bolezen, ki povzročita množično morijo. Ali je mogoče, da duhovniki odpovedo v svojih priprošnjah bogovom!?

Nikakor ne. Krivda je na strani ljudi. V njihovi grešnosti. Ta je tako velika, da jo morajo bogovi kaznovati. Še posebej hud greh je upiranje božji volji, ki jo razglašajo duhovniki: "Slovenija je rekorderka v covidnih žrtvah, ker ljudje niso ubogali premišljenih in dobrohотnih navodil vlade."

Toda kakšna je razlaga takrat, ko so ljudje duhovščini pokorni, nesreče pa se kljub temu dogajajo? To se ne more zgoditi po volji bogov, saj vendar imajo ljudi radi?! Zato so duhovniki prisiljeni priznati, da obstaja tudi zli bog, ki meša štrene

dobrim bogovom. Nanj nimajo vpliva.

Informacijski privilegiranci

Pomanjkljivost te razlage je, da vzbuja logičen dvom o vsemogočnosti boga in o upravičenosti obstoja duhovščine. Zato je bolj prikladno iskanje sovražnikov. Tako nastanejo teorije zarot: duhovščina naših sovražnikov je povezana z nam sovražnimi bogovi, domači izdajalci so se povezali z zlim bogom, da bi nam škodovali. Pot na grmado je bila odprta. Razlaga muhavosti sveta se je zdela popolna. Spregledala pa je ustvarjalni dvom ljudi.

Vedno se najdejo ljudje, ki jih na vprašanje Zakaj? ne zadovolji noben Zato. Zato iščejo naprej.

Prihajalo je do odkritij, ki jih duhovščina ni napovedala. Razvijala se je sodobna znanost, ki je pri razlaganju sveta izpodrinila duhovščino. Razvila je preverljivo in ponovljivo zajemanje informacij ter standarde njihovega preverjanja, analiziranja in širjenja. Kar zahteva stalno izobraževanje.

Če k tem zahtevanim pogojem delovanja prištejemo še prvotno omejenost pridobivanja znanja v knjižnicah, je jasno, da je število znanstvenikov omejeno. Znanstveniki so informacijsko privilegirani.

Zato so prevzeli družbeno vlogo, ki jo je prej opravljal duhovščina, in s tem tudi njeno avtoriteto.

Ljudje niso verjeli znanstvenikom zato, ker so razumeli njihovo argumentacijo in ker bi jih ta prepričala. Verjeli so jim zato, ker so bili znanstveniki avtoritete, ki razlagajo svet. Zdelo se je, da je družba samo zamenjala razlagalce — sicer pa je vse v redu.

Iz ponudbe informacij izbiramo tiste, ki so nam všeč, in spregledujemo tiste, ki nam niso. Zgledi tudi vlečejo

Vprašanje domišljije in podružbljanja znanja

In potem se je zgodil svetovni splet. Dobili smo navidezno neomejen dostop do zaznavno neskončne množice informacij, ki jih soustvarjamo vsi. Z znanjem in neznanjem. Z dobrimi in slabimi nameni.

Zdaj ima lahko vsakdo občutek, da ve več kot največji modrec. Znan-

stvenih avtoritet ni več. Tudi srednje inteligenten škorec lahko opazi, da obstajajo nasprotujoče si informacije.

In kaj nam preostane, če nimamo dovolj znanja in izvedenosti, da bi ločili med dobrimi in slabimi informacijami?

Rešitev je preprosta. Ravnamo v skladu s svojimi pričakovanji, ki pa jih krmari kognitivna disonanca. Zaradi nje ljudje težko preidejo od enega pogleda na realnost k drugemu. Če nekaj trdno verjamejo in če jih dejstva pozneje soočijo z napačnostjo njihovega verovanja, bodo mnogi raje vztrajali pri starem verovanju, kot pa da bi sprejeli novo.

Zato iz ponudbe informacij izbiramo tiste, ki so nam všeč, in spregledujemo tiste, ki nam niso. Zgledi tudi vlečejo. Zato sledimo nasvetom tistih, ki so nam simpatični, in se izogibamo nasvetom tistih, do katerih čutimo odpor.

Od te točke naprej je število teorij zarot samo še vprašanje domišljije, njihovo preverjanje pa vprašanje podružbljanja znanja.

Ddr. Andrej Pleterski je arheolog in zgodovinar in znanstveni svetnik na Inštitutu za arheologijo ZRC SAZU.

Foto: Sašo BIZJAK

Rubrika Kontra

Rubrika Kontra je dosje na aktualno ali splošno temo. K razpravi povabimo strokovnjake, ki zadevo osvetlijo z različnih, lahko tudi z nasprotujočih si stališč. Uredništvo poskrbi za izbor teme iztočnice, te pa povabljeni pisci uporabijo kot inspiracijo ali izziv. K razpravi na izbrano temo vabimo tudi vas, spoštovani bralci, in sicer nam lahko pišete na e-naslov mc@fokuspokus.si. Najboljše prispevke bomo objavili. Rubriko ureja Marko Crnkovič.

